

Füleki Réka¹

Magyarságszimbólumok szerepe és megjelenése a tisztavatáson

The Role and Appearance of Symbols of Hungarianness at the Inauguration of Military Officers

Absztrakt

A nemzeti szimbólumok meghatározó szerepet töltenek be egy társadalom életében. Értékmegőrző és közvetítő szerepük révén összekötik a különböző korosztályokat, az eltérő hivatással rendelkező állampolgárokat. A katonai hivatást választó réteg számára mélyebben gyökerező értékeket közvetítenek, amelyek a hazaszeretetet, a katonai pálya iránti elköteleződést táplálják. A tisztté válás eseményének légkörét meghatározza a helyszín, az épített tér használata, a felsorakoztatott történelmi zászlósor és a Himnusz hangjai. A nemzeti lobogó előtt tett tiszti eskü ebben a mesterségesen megalkotott, múltat idéző környezetben erősítheti a katonai pálya iránti elköteleződést.

Kulcsszavak: magyarságszimbólum, jelkép, tisztavatás, honvédség, emlékezés, szervezeti szimbolizmus

Abstract

National symbols play a decisive role in the life of a society. Through their value-preserving and mediating role, they connect different age groups and citizens with different professions. For the stratum that chooses a military profession, they convey deeper-rooted values that nurture love for the homeland and commitment to the military career. The atmosphere of the event of becoming an officer is determined by

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: fuleki.reka@uni-nke.hu

the location, the use of the built space, the line-up of the historical flag line, and the sounds of the National Anthem. The officer's oath taken in front of the national flag, in this artificially created environment reminiscent of the past, could strengthen the commitment to the military career.

Keywords: symbol of hungarianness, emblem, inauguration, military, remembrance, organizational symbolism

A szimbólumok szerepe társadalmunkban, ünnepeinken

Mit nevezünk szimbólumnak? A görög eredetű *szimbólum* szó közismert jelentése: jel, jelkép. Mai használata szerint ismertetőjelként értelmezhetjük, vagyis a jelen vizsgálat szempontjából egy társadalom olyan jelentéshordozó eszköze, amely a történelmi hagyományok megörökítésével, konzerválásával a közösségi identitás formálásában, a közösség értékeinek és egységének megőrzésében tölt be igen fontos szerepet. „A szimbólumok alapvető emberi szükségletet fejeznek ki, a kommunikáció és a csoportkohézió megerősítésének eszközei, és mint ilyenek segítik a csoport önazonosságának és stabilitásának megőrzését.”²

Mindennapjainkat a már jól ismert szimbólumok világában éljük, amely ismertetőjelek nonverbális módon közölnek információt a minket körülvevő világról. A postán láthatjuk a csőrében levelet tartó hollót, a bíróságon a bekötött szemű istenasszony fogad minket, az orvos bélyegzőjét a serlegre fonódott kígyó díszíti. A szimbólumalkotás egy társadalom életében, fejlődésében elengedhetetlen kifejezési forma, amely egyben emlék- és értékmegőrző funkcióval is felruhazza a létrejött motívumot. A szimbólum információhordozóként viselkedik, amelyet azért hozunk létre, hogy kifejezzük vele azt, amit megtapasztalunk, általa megőrizzük egy fontos esemény emlékét, vagy információt közöljünk másokkal. Jelen tanulmány a köznapi élet szimbólumaitól eltávolodva a katona életének egyik kiemelkedő momentumát, a tisztavatás eseményét, a kibocsátó ünnep szimbolikáját helyezi fókuszba.

Minden ünnepre tekinthetünk emlékezésként, amely kettős funkcióval rendelkezik: egyrészt felidézi a múltat, a régi eseményeket, másrészt ciklikus jellegének köszönhetően megújítás is egyben.³ Miért is emlékezünk meg a múltban történekről? Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor az ünnepek, jeles napok rítusát azzal magyarázza, hogy „[m]inden, magát egy-egy történelmi fordulóponthoz kötő társadalomalakulat igyekszik megteremteni a maga eredet-ünnepeit”.⁴ Más szóval a nemzeti és állami ünnepek olyan történelmi fordulópontokhoz köthetőek, amelyek gyökeres változást hoztak a nemzet életében. A magyarság kollektív, történelmi emlékezetében ilyen fordulópont, eredetünnep Szent István király napja, amely a keresztény magyar államalapítás emlékét őrzi.

A tisztavatás eseménye egybeforrt legkiemelkedőbb nemzeti és állami ünnepünkkel, augusztus 20-ával, Szent István napjával, és a kibocsátó ünnepség legapróbb részletei is arra szolgálnak, hogy emlékeket idézzenek fel az eseményen részt vevőkben.

² PÁL 2013: 689.

³ KAPITÁNY–KAPITÁNY 2012.

⁴ KAPITÁNY–KAPITÁNY 2012.

Tokaji Ildikó gondolatait idézve: „[a]z ünnepek nem léteznek szimbólumok nélkül, mert általuk alakítjuk környezetünket, teremtjük meg az ünnepi látványt és hangulatot.”⁵ Kimondhatjuk, hogy a szimbólum nem más, mint egy kellék, egy emlékeztető jelrendszer, amely az ünnep lényegét igyekszik megtestesíteni, és a társadalmi eseményen részt vevő közösség kollektív identitását formálja, kötött programja révén növeli az esemény – ebben az esetben a tisztavatás – jelentőségét.

Magyarországon a tisztképzés története 143 évre nyúlik vissza. A közel másfél évszázad alatt a tisztavatás menete és helyszíne több alkalommal is változott, de a ceremónia ünnepélyes jellege megmaradt. Tanulmányomban megvizsgálom az épített tér és (nemzeti) emlékhelyek szerepét, a felvonultatott nemzeti és katonai jelképek szimbolikus értelmezésének rendeltetését, valamint a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia örökségéből fennmaradt hagyományoknak a kibocsátó ünnepségen való megjelenítését.

Az épített tér és emlékhely használatának jelentősége

Hazánkban a tisztképzést lezáró kibocsátó ünnepséget az eltelt másfél évszázad során különböző helyszíneken és időpontokban tartották meg, tekintettel az adott korszak politikai vezetése által meghatározott irányvonalra, valamint a történelmi események alakulására. A változó politikai nézeteknek a tisztavatásra gyakorolt ideológiai hatásától eltekintve a tér és az idő(pont) szimbolikus szerepének vizsgálatát mindenképp elengedhetetlennek találom, mivel egy tér, az ott elhelyezett szobrok, valamint az esemény naptári naphoz köthető időpontja a felsorakoztatott szimbolikus jelentőségű tárgyi elemek mellett további jelentéstartalommal ruházza fel az adott avatási ünnepséget.

Az ünnep jelrendszerében kiemelt helyet kap az épített tér és emlékhelyek használata. Erőss Ágnes meghatározása szerint „szimbolikus térnek értelmez[ük] azt a teret, amely a szimbolikus politikák, szimbolikus térhasználatok és szimbolikus térfoglalás eljárásai nyomán keletkezik és hétköznapi illetve politikai gyakorlatok révén formálódik, illetve visszahat mindezen politikákra, egyéni, csoport és hatalmi térhasználatokra. Vagyis egyszerre van jelen/hagy nyomot/alakítja az objektív-fizikai teret, az elgondolt teret és a megélt teret.”⁶ Az ünnepi tér funkciójával kapcsolatban Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor kiemeli, mennyire fontos elkülöníteni azt a hétköznapiától, másrészt identitás erősítő szerepére hívják fel a figyelmet.⁷

Mint már említettem, a történelem során a tisztavatás több helyszínen is zajlott, a napjainkban használt Kossuth tér nem az eredeti környezete az ünnepségnek. Ezt a Ludovika Akadémia megalapításától a 20. század közepéig az épület mögött elhelyezkedő Orczy-parkban tartották, amely ekkor épített, mesterségesen elhelyezett emlékkal még nem rendelkezett, az akadémián eltöltött négy év emlékeit viszont annál inkább felidézte az újoncokban. Ebből a szempontból vizsgálva az Orczy-park szimbolikus jelentősége az akkori tisztavatások tekintetében eltért a mai kibocsátó

⁵ TOKAJI 2012: 154.

⁶ ERŐSS 2018: 4–5.

⁷ KAPITÁNY–KAPITÁNY 2012.

ünnepeken megfigyelhetőtől: kevesebb történelmi motívum kapott helyet, nem csupán az ünnepség, de az emlékezés is puritánabb, katonásabb volt, mint napjainkban.

A rendszerváltást követően a kibocsátó ünnepség helyszínéül egy rövid időre a Hősök terét jelölték ki, amely Budapest legtágasabb, legnagyobb hatású tere, és az előtte húzódó Andrassy úttal együtt a világörökség részét képezi. Az épített téren szimmetrikusan elhelyezett szobrok révén megörökítették Magyarország immáron több mint 2000 éves történelmét, keresztény mivoltját, valamint az élethez tartozó filozófiai eszméket, úgymint a háború és a béke, a tudás és a dicsőség. A tér méltó emléket állít a magyarságtudat kialakulásában meghatározó szerepet játszó történelmi alakoknak. Az Andrassy út irányából vizsgálva két szimmetrikus oszlopocsarnokot láthatunk. Középen helyezkedik el a millenniumi emlékmű, az oszlop tetején Gábrriel arkangyal, a talapzaton pedig Árpád fejedelem szobra, míg két oldalán a honfoglalás vezérei kaptak helyet. A bal oldali oszlopocsarnok Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, II. András, IV. Béla, Károly Róbert és Nagy Lajos szobrát jeleníti meg, tetején pedig a Munka és Jólét szobra, míg a másik végén a Háború lovas kocsija áll. A jobb oldali oszlopocsarnok Hunyadi Jánosnak, Mátyás királynak, Bocskai Istvánnak, Bethlen Gábornak, Thököly Imrének, II. Rákóczi Ferencnek és Kossuth Lajosnak állít emléket, tetején pedig a Tudás és Dicsőség szobra, míg a másik végén, a Háborúval szemben a Béke lovas kocsija látható. A hét honfoglaló vezér előtt kapott helyet a hősök emlékköve, amelyet az ismeretlen, jeltelen sírban nyugvó katonák emlékére állítottak.⁸ Főként a 20. század történelmi eseményeit figyelembe véve az európai hőskultusz egyik meghatározó elemévé vált az ismeretlen katona személye és a neki állított emlékhely, amelyet hazánkban 2001. augusztus 18-án avattak fel ismét, és nyilvánítottak nemzeti emlékhellyé.⁹

A kibocsátó ünnepséghez kapcsolódó magyarságszimbólumok értelmezése során a térhasználat szimbolikus szerepét illetően mindenképp ki kell emelnünk a Kossuth Lajos teret, amely – ahogyan azt már említettem – a modern kori tisztavatás helyszínéül szolgál. A „nemzet főterének” is nevezhető tér az Országház épületével egyetemben a magyar államiság egyik szimbolikus helye, kiemelt nemzeti emlékhely. Számos emlékmű kapott helyet itt, ezáltal a park történelmi korok mementója is, a katonai hivatástudat és a magyarság értékének szimbolikus szférája.

Bodó Julianna és Biró A. Zoltán szimbolikus térhasználatra fókuszáló kutatására támaszkodva a Kossuth tér – mint a tisztavatás helyszínéül szolgáló épített tér és emlékhely – jelentősége a közvetett és a közvetlen résztvevők számára egyaránt meghatározó. Az avatásra váró honvédtisztjelölteknek a Kossuth tér és az Országház épülete a nemzeti, valamint a katonai identitás megidézése, a hivatás iránti személyes elköteleződés momentuma. Az eseményen részt vevőknek nemzetépítési aspektusból elengedhetetlen lokáció, amely a kulturális és kollektív emlékezésnek, a hagyományok továbbadásának biztosít teret. A Kossuth tér és a tisztavatás ceremóniális jellege egyaránt hat kifelé és befelé: egyfajta identitásépítési mechanizmus figyelhető meg, amely az adott térben és időben – az esemény ünnepi, ceremóniális mivolta révén – a magyarságtudatot, az összetartozást erősíti.¹⁰

⁸ Nemzeti Örökség Intézete [é. n.].

⁹ 2001. évi LXIII. törvény.

¹⁰ BODÓ–BIRÓ 2017: 151.

A magyar történelem meghatározó korszakainak mementói kaptak helyet a Kossuth tér parkjában. Itt található a nemzeti lobogó, II. Rákóczi Ferenc szobra, egy Kossuth Lajos tiszteletére állított szoborcsoport, a forradalmi áldozatok öröklángja, valamint az 1956-os Kossuth téri sortűzben elesettek emlékére emelt jelképes sírhely. A Dunaparton József Attila és gróf Tisza István szobra tekinthető meg. A megnevezett alakok és események egyértelműen a magyar történelemben végbement változásokra hívják fel a figyelmet, közülük is kiemelendők azok, akik, amelyek meghatározzák a mai magyar gondolkodást és emlékezetet.

Az épített környezet emlékezetre gyakorolt hatása kétségkívül elhanyagolhatatlan. A mesterségesen alakított és irányított felidőzés a Hősök tere, valamint a Kossuth tér esetében meghatározza azokat a történéseket, amelyeket a jelenlevőknek fel kell eleveníteniük – legyenek azok megélt vagy tanult ismeretek –, ezáltal a magyarságtudathoz köthető személyek és történelmi események biztosítják a kollektív emlékezéshez szükséges alapot. Az Orczy-parkban megrendezett tisztavatás azonban a múltban, de akár jelenünkben is eltérő hatást keltene. A helyszín történelme, valamint a 21. századra ott elhelyezett szobrok sokkal inkább az esemény katonai mivoltára helyeznék a hangsúlyt, ami, figyelembe véve, mennyire meghatározó az avatás a tisztjelöltek életében, méltó volna az ünnepséghez. A helyszín megválasztása kulcsfontosságú, mivel az épített környezet visszavezet a múltba, meghatározza felidézett emlékeinket, és ezáltal, ha csak egy kicsit is, de eltérő érzelmi állapotban követhetjük az esemény menetét, miközben az egység minden esetben létrejön.

Nemzeti és katonai jelképek megjelenítése a tisztavatáson

A nemzeti és történelmi jelképek minden nép életét végigkísérik, szimbolikájuk, tartalmuk sokat elárul az ország történelméről, értékeiről. Egyes jelképeket – mint a nemzeti zászló, az állami címer – nap mint nap láthatunk a közintézmények falán. A hétköznapi megszokott szimbólumai mellett állami ünnepségek, megemlékezések, hivatalos események alkalmával további, a kulturális örökségünkre emlékeztető és kollektív identitásunkat elmélyítő jelképekkel találkozunk, hazánkban ilyen a Himnusz és a történelmi zászlósor. Állami és nemzeti ünnepeink ceremóniája kiegészül még a katonai tiszteletadással végrehajtott feladatkörrel, amelyet a Magyar Honvédség 32. Nemzeti Honvéd Díszegység állományában szolgálatot teljesítő katonái látnak el. A feladat teljesítésének rendje kötött, évről évre szinte azonos elemekből tevődik össze, ami a polgári társadalom számára az ünnep mint emlékezőtechnika és jelrendszer egyes összetevőinek nem tudatos módon történő alkalmazását teszi lehetővé.

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor Jan Assmann *A kulturális emlékezet* című könyvében olvasható megközelítése alapján az ünnep emlékezőtechnikaként való értelmezése során nyolc metódust sorol fel.¹¹ Ezek közül a tisztavatás esetében mindenképp fontosnak tartom kiemelni az esemény *tudatosító, nevelő és továbbadó, a kollektív emlékezéshez köthető aspektusát*, valamint az egyes jelképeknek, szimbólumoknak

¹¹ 1. tudatosítás, megszívlelés, szívbe vésés; 2. nevelés, továbbadás; 3. látható megjelenítés; 4. limitatív, határjelölő szimbolika; 5. tárolás, közzététel; 6. kollektív emlékezés ünnepei; 7. szóbeli továbbörökítés (költészet mint emlékek kodifikációja); 8. szerződés szövegének kanonizációja. Lásd KAPITÁNY–KAPITÁNY 2012.

a 21. században általánossá váló, már-már magától értetődőként jegyezhető *tárolás és közzététel* szempontjából történő megjelenítését és ily módon a kollektív, kulturális emlékezetbe történő bevésődését.

A nemzeti identitás kialakulásának alkotóelemei között megtalálhatjuk az államalapítások történeteit. Ezek az elbeszélések eredendően különböző társadalmi szereplők és intézmények által születtek meg, és maradtak fenn. Ennek eredményeképpen jöhetett létre a nemzeti történelem és a nemzeti közösség koncepciója, gondolata: az egy nemzetet, ezáltal egy közösséget alkotó személyek egymást ugyan nem ismerik, de a közös történelmi múlt és az együvé tartozás összeköti őket.¹² A magyarok számára ebben a tekintetben kétségtelenül meghatározó alak Szent István király.

Szent István királyhoz kötjük a magyar állam megalapítását, amely egyben a mai magyar nemzet létrejöttének első állomása is; neve és emlékezete összeforrott a Szent Koronával, a koronázási jelvényekkel. Kezdetben a Szent Korona vallásos szimbólum volt, viselőjét isteni rendelés eredményeként uralkodó méltóságnak, királyi jogainál és szuverén hatalmánál fogva az egyház jelképének tekintették. Szent István király nemzetségének kihalása után a korona közjogi jelentéshez jutott, és attól fogva a nemzeti akaratnyilvánítás szimbolikus eszközeként élt tovább a köztudatban.¹³ Az évek során a „szentkorona lett és maradt mindmáig a közjogi nemzet és a közösségi akarat misztikus erejű szimbóluma”.¹⁴ Az államalapító alakját övező kultuszt¹⁵ Hóman Bálint így összegzi: „Szent István nem egy eszmény vagy irányzat, egy eszme vagy törekvés, egy erő vagy cselekvés, hanem az egyetemes magyar gondolat és korszerű haladáseszme legnagyobb megszemélyesítőjeként került a magyar nemzet évszázados tiszteletének központjába.”¹⁶ Miroslav Michela pedig kiemeli, hogy „Szent István kultuszának mint Magyarországon az egyik legfontosabb keresztény és nemzeti hagyománynak a politikai hasznosítása jelentős etnopolitikai elemeket is magában foglalt, [...] szorosan kapcsolódott az ország nemzeti homogenizálására irányuló kísérlethez, és a magyar kisebbségpolitikáról szóló viták részévé vált”.¹⁷

István király hagyatéka nemcsak a nemzeti ünnep – augusztus 20. – alkalmából megrendezett tisztavatás révén kötődik a Magyar Honvédséghez, de fellelhető annak jól ismert szimbólumán is. A fegyveres testület „emlékmájának központi eleme a karmai között Szent István kardját tartó, kiterjesztett szárnyú turulmadár”.¹⁸ A kard mellett központi szerepet kapó turulmadár a magyar nép legendás madara, amely még államalapító királyunknál is régebbi múltra tekint vissza, és a magyarság eredetére, vándorlására emlékeztet.

A katonai hivatás választása erős magyarságtudatot, hazaszeretetet feltételez. A tiszti eskü letételének ceremóniája, a helyszín, az avatás dátuma és az ahhoz

¹² ANDERSON 2006.

¹³ HÓMAN 1998.

¹⁴ HÓMAN 1998.

¹⁵ „Minden kultusz – legyen az vallási vagy szekuláris jellegű, egyetemes vagy partikuláris érvényű – az adott közösség (nemzet, egyház, társadalmi osztály, foglalkozási csoport, helyi közösség, család) identitásának és kohéziójának erősítését szolgálja. Ez az igény hívja életre a kultuszt, ez tartja életben, s ennek az igénynek a megszűnése okozza a kultusz elenyészését. A kultusz mindig a közösség számára különösen fontos eszme, esemény, személy, szimbólum vagy ideál megidézésével és magasztalásával mutat példát és utat a közösségnek.” ZEIDLER 2012: 8.

¹⁶ HÓMAN 1998.

¹⁷ MICHELA 2015: 337.

¹⁸ 15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet.

köthető történelmi esemény minden résztvevő kollektív kulturális emlékezetéhez szól. Az ünnepség alkalmából felsorakoztatott állami, nemzeti és katonai jelképek és szimbólumok nem csupán magyarságtudatunkat hivatottak erősíteni, de a magyar katonai értékrendet is előtérbe helyezik, amely a bajtársiasságon, tiszteleten, bátorságon, hazaszereteten alapul.

Összegzés

Az emlékezés és a történelem a nemzetet összekovácsoló, összekötő kapocs. Az emlékezés aktusára tekinthetünk olyan, az identitás – főként nemzeti – megerősítésére szolgáló emberi képességként, amely szoros egységet alkot magával az ünneppel, és annak jelrendszerén keresztül kommunikál a közösséggel, hiszen az ünnep a kollektív emlékezés révén marad fenn, válik rítussá.

A magyar társadalom kulturális és kommunikatív emlékezetére nagy hatással van a tisztavatás ceremóniája. A Kossuth téren Szent István napján megrendezett kibocsátó ünnepség a Magyar Honvédség szervezetébe történő integrálódás egyik nagy jelentőségű eseménye, amely számos, a magyarsághoz kapcsolódó szimbólumot jelenít meg, ezzel is erősítve az esküben foglaltakat, a katonai hivatás és a magyar állam iránt való elköteleződést.

Az augusztus 20-ai ünnepség alkalmával megemlékezünk I. Szent István király államalapító tevékenységéről. A történelmi zászlósor segít előhívni ismereteinket a viszontagságos magyar történelem és hadtörténelem kiemelkedő eseményeiről, amelyek formálták nemzeti identitásunkat, magyarságtudatunkat. A Kossuth tér, valamint a nemzeti lobogó a Magyar Köztársaságot, a nemzeti egyívű tartozást jelképezi, szintén nyomatékokat adva az esküben elhangzottaknak.

A ceremónia a frissen avatott hadnagyoknak a bajtársiasságot, a kötelesség- és hivatástudatot, a fegyveres testülethez való teljes jogú tartozást jelenti. Az esemény nem csupán a meghívott közjogi méltóságok, állami és katonai vendégek, de a jelen levő érdeklődők száza számára is meghatározó, a kollektív emlékezetre ható esemény, amely a nemzeti identitást és összetartozást erősíti.

Irodalomjegyzék

- ANDERSON, Benedict (2006): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New York: Verso. Online: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Anderson_B_-_Imagined_Communities.pdf
- BODÓ Julianna – BIRÓ A. Zoltán (2017): Szimbolikus térhasználat változó szerepben. *Replika*, 32(5), 147–161. Online: https://epa.oszk.hu/03100/03109/00008/pdf/EPA03109_replika_105_147-161.pdf
- ERŐSS Ágnes (2018): *Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárad példája*. Doktori disszertáció tézisei. ELTE Természettudományi Kar Földtudományi Doktori Iskola. Online: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/40284/Eross_Agnes_tezisek.pdf

- HÓMAN Bálint (1998): Szentkirály és szentkorona. In HÓMAN Bálint: *Szent István*. Budapest: Szent István Társulat – Kairosz, 307–322. Online: <http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0003/0013-22a.html>
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor (2012): Az ünnep mint emlékezés és az emlékezés mint ünnep. *Jel-kép*, 31(1–4). Online: <https://doi.org/10.20520/Jel-Kep.2012.1-4.6>
- MICHELA, Miroslav (2015): „A haza legyen minden gyermekének hazája”. A Szent István-kultusz reprezentációi Szlovákiában a két világháború közötti időszakban. *Történelmi Szemle*, 57(2), 333–349. Online: https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2015_2/Michela.pdf
- Nemzeti Örökség Intézete [é. n.]: *Nemzeti emlékhelyek. Hősök tere*. Online: <https://intezet.nori.gov.hu/nemzeti-emlekhelyek/Budapest/hosok-tere/>
- PÁL Judit (2013): Színek „háborúja”. A zászló mint nemzeti jelkép Erdélyben 1848-ban és az erdélyi politikai elitiek. *Századok*, 147(3), 689–710. Online: http://real-j.mtak.hu/13815/3/szazadok_2013_147_3.pdf
- TOKAJI Ildikó (2012): Az ünnepek látványa kommunikációelméleti megközelítésben. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 7(1), 153–160. Online: www.matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/vol_7_no_1_2012/ISSN_1788-9979_vol_7_no_1_2012_153-160.pdf
- ZEIDLER Miklós (2012): Kultusz és propaganda. In BALLABÁS Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Eger: Líceum, 7–17. Online: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5460/1/7_17_Zeidler.pdf

Jogi források

- 15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet a katonai jelképekről és jelzésekről, valamint a Magyar Honvédséghez köthető megjelölésekről és használatuk engedélyezéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100015.hm>
2001. évi LXIII. törvény a magyar hősök emlékének megörökítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100063.tv>